

Postkolonializmy środkowoeuropejskie

ROSYJSKOJĘZyczna LITERATURA BIAŁORUSI: EKSPANSJA CZY TRADYCJA WIELOKULTUROWOŚCI?

SIARGEY KAVALOU¹
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

Słowa kluczowe: literatura białoruska, rosyjskojęzyczna literatura Białorusi, tradycja, identyfikacja narodowa, wielojęzyczność, wielokulturowość

Keywords: Belarussian literature, Russian-language literature of Belarus, tradition, national identity, multilingualism, multiculturalism

Abstrakt: Siargey Kavalou, ROSYJSKOJĘZyczna LITERATURA BIAŁORUSI: EKSPANSJA CZY TRADYCJA WIELOKULTUROWOŚCI? „PORÓWNANIA” 15, 2014, T. XV, s. 257–266. ISSN 1733-165X. W ostatnim czasie pojawia się coraz więcej publikacji poświęconych fenomenowi „wielojęzyczności” literatury białoruskiej. Jest to związane z intensywnym rozwojem literatury rosyjskojęzycznej we współczesnej Białorusi i z problemem jej narodowej tożsamości, poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie: do jakiej kultury ona należy – rosyjskiej czy białoruskiej? Inne zasadnicze pytanie: czy współczesna rosyjskojęzyczna literatura Białorusi nie stanowi zagrożenia dla rozwoju narodowej literatury białoruskojęzycznej? Badanie powyższego problemu prowadzi do wniosku, że zagrożeniem dla rozwoju współczesnej literatury białoruskojęzycznej nie jest literatura rosyjskojęzyczna, ale te społeczno-polityczne i ekonomiczne warunki, w których istnieją obydwie literatury i które sprzyjają wzrostowi twórczości rosyjskojęzycznej na Białorusi: eliminacja języka białoruskiego ze sfery aktywnego wykorzystania do sfery kulturowej, utożsamienie przez władze niepaństwowych białoruskojęzycznych publikacji z opozycyjnymi, wpływ potężnego i pociągającego autorów rosyjskiego rynku wydawniczego itd.

Abstract: Siargey Kavalou, RUSSIAN-LANGUAGE LITERATURE OF BELARUS: EXPANSION OR TRADITION OF MULTICULTURALISM? “PORÓWNANIA” 15, 2014, Vol. XV, p. 257–266.

¹ Correspondence Address: skowalou@wp.pl

ISSN 1733-165X. More and more publications devoted to the phenomenon of „multilingualism” in Belorussian literature are appearing nowadays. This fact is highly connected with the intensive development and the problem of Russian-language literature’s national identity in modern Belarus in an attempt to answer the question: what culture – Russian or Belarusian – does it belong to? Another important problem is whether modern Russian-language literature of Belarus harms the development of literature in Belarus? Detailed research of this question shows that it is not the Russian-language literature that is harmful, but social, political and economic conditions in which both elements exist and which support the development of the Russian-language art in Belarus: expulsion of Belarusian language from the sphere of active use to the sphere of the cultural reservations, identification of non-state publications as the ones that resist state policy, powerful influence of the Russian book market, etc.

W ostatnim czasie na Białorusi pojawia się coraz więcej publikacji poświęconych fenomenowi „wielojęzyczności” literatury białoruskiej. Jest to związane z intensywnym rozwojem literatury rosyjskojęzycznej we współczesnej Białorusi i z problemem jej narodowej tożsamości, poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie: do jakiej kultury ona należy – rosyjskiej czy białoruskiej? Swój stosunek do tego problemu wyrazili białoruscy pisarze (Adam Globus, Uadzimir Arlou, Valancin Akudowič, Andriej Khadanovič, Maryjka Martysievič, Viktor Martynovič), a także literaturoznawcy z różnych krajów (Svietlana Gončarova-Grabowska, Hanna Kislicyna, Margarita Alaškiewicz, Mikalay Chaustowič, Beata Siwek, Gun-Britt Kohler)².

Najbardziej kategorycznie podszedł do problemu Globus, który stwierdził, że białoruskim pisarzem jest tylko ten, kto pisze w języku białoruskim. Przy czym ta zasada odnosi się nie tylko do literatury współczesnej, ale też do literatury minionych epok. Adam Globus uważa za nieuzasadnione włączanie polskojęzycznych pisarzy do historii literatury białoruskiej, a literaturoznawców i tłumaczy, uczestniczących w tym procesie porównuje do Gogolowskiego Čičikova:

Nowobiałoruscy Cziczikowowie zaczęli włączać do literatury białoruskiej polskich poetów i bajkopisarzy, wywodzących się z Białorusi. Polscy poeci i bajkopisarze nie zaprzeczyli, bo martwi nie znają wstydu i żywym nie robią wymówek. Cziczikowowie zaczęli okradać historię literatury polskiej i sprzedawać ją jako historię literatury białoruskiej. Powyrzucali z podręczników do literatury białoruskiej białoruskich literatów i powstawiali tam swoje mierne przekłady polskich poetów i polskich bajek. Patrząc na takie zuchwałe działania Pszekoczcizikowowów oburzyli się Moskwozcizikowowie, którzy wymyślili białoruskich literatów nie piszących w języku białoruskim. Bo jeśli

² Więcej na ten temat: A. Biazlepkina, *Litaraturnyia dyskussii miaży XX–XXI st.: sproba klasyfikatsii*. W: *Žurnalistyka – 2010*. Minsk 2010, c. 309–311; *Drapieżnyia vaviorki belaruskaga lesu: aktualnyia problemy sučasнай litaratury. Krugly stol-tragifars*. „Arche”, 2009, nr. 10, c. 6–12.

można być białoruskim literatem pisząc po polsku, to dlaczego nie można nim być pisząc po rosyjsku?³

Biorąc pod uwagę fakt, iż koncepcja literatury białoruskiej jako polilingwistycznej stała się jednym z ważniejszych osiągnięć krajowego literaturoznawstwa w końcu XX wieku i właśnie obcojęzycznej literaturze Białorusi XVI-XIX wieku poświęcono większość dysertacji i monografii napisanych w ostatnim czasie, do „Čičikovovóv” można zaliczyć niemal wszystkich badaczy historii literatury białoruskiej. Oczywiście możemy nie zwracać uwagi na prowokacyjną wypowiedź pisarza, jednakże odzwierciedla ona realny problem. Jak słusznie zauważa Aksana Biazlepkina:

Przywracanie tekstów XIX w. pociągnęło za sobą nowe problemy: dlaczego obcojęzyczne utwory XIX wieku uważane są za teksty literatury białoruskiej, a rosyjskojęzyczne teksty XX i XXI wieku mają niski status w kręgach literackich?⁴

Zwolennicy włączenia twórczości współczesnych autorów rosyjskojęzycznych do kontekstu literatury białoruskiej odwołują się do badań Viktora Doroškieviča⁵, Adama Maldzisa⁶, Uadzimira Markhela⁷, Mikalaya Khaustoviča⁸, Siargeya Kovaloua⁹, Żany Niekraševič-Karotkiej¹⁰, poświęconych łaćwiskojęzycznej i polskojęzycznej literaturze XVI-XIX wieku. Przeciwnicy takiej koncepcji twierdzą, że nie można porównywać historycznych warunków rozwoju literatury białoruskiej w przeszłości i w czasach współczesnych. Na przykład, znany pisarz i popularyzator historii Uadzimir Arlou, w taki oto sposób ocenia koncepcję polilingwizmu literatury białoruskiej:

Zgadzam się z tym stanowiskiem tylko w aspekcie historycznym. Co zaś się tyczy XX wieku, to z pewnymi zastrzeżeniami, ale jestem po stronie Globusa. Literatura, obecnie tworzona w języku białoruskim, jest literaturą białoruską. Ta natomiast, która pisana jest w innych językach przez białoruskich autorów mieszkających na Białorusi budzi moje wątpliwości. Bo cóż to za białoruska literatura?¹¹

³ A. Globus, *Miortvojia dušy №3* (adam-hlobus.livejournal.com/461549.html?thread=5168877 (dostęp w dniu: 1.12.2014). Przekład mój – S.K.

⁴ A. Biazlepkina, op. cit. s. 310. Przekład mój – S.K.

⁵ V. I. Doroškievič, *Novolatynskaya poezia Belorusii i Litvy: pervaja polovina XVI st.* Minsk 1979.

⁶ A. I. Maldzis, *Na skryžavanni slavianskikh tradytsii. Litaratura Belarusi perakhodnaga peryiadu (drugaya palavina XVII–XVIII st.)*. Minsk 1980.

⁷ U. Markhel, *Pradvestse. Belarуска-polskaj litaraturnaj uzaemadzennie u peršaj palavinie XIX st.* Minsk 1991.

⁸ M. Khaustovič, *Na paroge zabytaie soiatyni: tvarčasts lana Barščeuskaga*. Minsk 2002.

⁹ S. V. Kavalou, *Stanaulennie polskamounaj paezii u polilingvištyčnaj litaratury Belarusi epokhi Renesansu*. Minsk 2002.

¹⁰ Ž. Niekraševič-Karotkaia, *Belarускаia latsinamounaia poezia: ranni Renesans*. Minsk 2009.

¹¹ *Drapiezhynija vaviorki belaruskaga lessu: aktyualnyja problemy sučasnaj litaratury*, s. 10. Przekład mój – S. K. Interesujące, że drugi uczestnik tej dyskusji, Viktor Martynovič, wyraził przekonanie, że za

Spróbujmy zatem przyjrzeć się temu problemowi w naszym artykule i odpowiedzieć na pytanie: czy powinniśmy patrzeć na współczesną rosyjskojęzyczną literaturę Białorusi jako na ekspansję kulturową, czy może raczej widzieć w niej przejaw wielowiekowej tradycji polietniczności i polilingwizmu, tak charakterystycznego dla literatury białoruskiej na wszystkich etapach jej rozwoju?

Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na użycie w dyskursie naukowym pojęcia „literatura białoruska” i jego relacji z pojęciem „literatura Białorusi”. Wydawałoby się, że kolejne rozgraniczenie tych dwóch terminów i ich właściwe użycie rozwiązuje problem. Literatura białoruska to korpus tekstów w języku białoruskim, stworzony przez przedstawicieli rodzimego etnosu, a „literatura Białorusi” to wielojęzyczna twórczość pisarzy różnych narodowości, którzy mieszkali bądź mieszkają na terytorium Białorusi.

A zatem pojęcie „literatura Białorusi” jest szersze i zawiera w sobie pojęcie „literatura białoruska”. Obiektywnie rzecz biorąc literatura Białorusi (podobnie jak literatury Ukrainy, Rosji, Polski, Niemiec) jest wielojęzyczna i polietniczna, natomiast literatura białoruska – wielojęzyczna i monoetniczna. I o żadnym „čičkovovstvje” nie ma tu mowy.

Rzeczywiście, początkowo te dwa pojęcia w naukowym dyskursie były starannie rozgraniczane. Zwracając się do łacińskojęzycznej i polskojęzycznej twórczości poetów urodzonych na Białorusi w XVI-XIX wieku białoruscy literaturoznawcy drugiej połowy XX wieku podkreślali, że badają *literaturę Białorusi*, o czym świadczyły same tytuły ich monografii: *Na skryżavanni slavianskikh tradytsyi. Litaratura Belarusi perekhodnaga peryiadu (drugaja palavina XVII-XVIII st.)* [*На скрыжаванні славянскіх традыцый. Літаратура Беларусі пераходнага перыяду (другая палавіна XVII-XVIII ст.)*] (1980) Adama Maldzisa; *Starażytnaia paezia Belarusi: XVI – peršaia palova XVII st.* [*Старажытная паэзія Беларусі: XVI – першая палова XVII ст*] (1992) Ivana Savierčanki; *Litaratura Belarusi pozniaga Renesansu: žanry, tvory, asoby* [*Літаратура Беларусі позняга Рэнесансу: жанры, творы, асобы*] (2005) Siargeya Kavaloua i in. Co prawda, do XIX wieku termin „Białoruś” niemal nie był używany, dlatego w tytułach niektórych prac obok słowa „Białoruś” pojawiała się dla większej historycznej wiarygodności nazwa „Litwa”: *Novolatinaskaia poezia Belorussi i Litvy. Piervaia polovina XVI v.* [*Новолатинская поэзія Белоруссіі і Літвы. Первая паловіна XVI в.*] (1979) Viktara Doroškieviča; *Geroika-epičnaia paezia Bielarusi i Litvy kantsa XVI st.* [*Героіка-эпічная паэзія Беларусі і Літвы канца XVI ст.*] (1993) Siargeya Kavaloua. Charakterystyczną tendencją ostatnich lat było użycie w dyskursie naukowym pojęcia „literatura Wielkiego Księstwa Litewskiego”:

narodowego może być uznany także autor piszący w języku rosyjskim, wszystko zależy od treści tekstu literackiego i celu twórczości: „białoruski pisarz to ten, kto reprezentuje w swojej literackiej rzeczywistości projekt narodowy, tworzy Białoruś za pomocą samej twórczości” (Ibidem, s. 9). Przekład mój – S. K.

Šmatmounaia paezia Vialikaga Kniastva Litouskaga epokhi Renesansu [Шматмоўная паэзія Вялікага Княства Літоўскага эпохі Рэнесансу] (2010) Siargeya Kavaloua; *Slavianamounaia paezia Bialikaga Kniastva Litouskaga XVI-XVIII stst.* [Славянамоўная паэзія Вялікага Княства Літоўскага XVI-XVIII стст.] (2011) Alaksandra Brazhupova (wybór); *Knižna-epigramatyčnaia paezia Vialikaga Kniastva Litouskaga XVI st. u kantekstsie antyčnai tradytsii* [Кніжна-эпіграматычная паэзія Вялікага Княства Літоўскага XVI ст. ў кантэкście антычнай традыцыі] (2012) Hanny Karpovič.

Jednakże od połowy lat 90. minionego wieku badacze polskojęzycznej literatury Białorusi zaczęli stosunkowo często posługiwać się pojęciem „polskojęzyczny nurt w literaturze białoruskiej” i „białoruska literatura polskojęzyczna”, w odniesieniu do polskojęzycznych utworów Jana Czeczota, Jana Barszczewskiego, Aleksandra Rypińskiego, Tadeusza Łady-Zabłockiego i innych pisarzy jako części składowej literatury białoruskiej¹². Określenia „białoruska” używają także niektórzy badacze łacińskiej literatury Renesansu i Baroku, na przykład Żana Niekraševič-Karotkaya: *Belaruskaia paezia: ranni Renesans* [Беларуская лацінамоўная паэзія: ранны Рэнесанс] (2009) i *Belaruskaia latsinamounaia paezia: pozni Renesans i ranniaie Varoka* [Беларуская лацінамоўная паэма: позні Рэнесанс і ранняе Барока] (2011).

Należy zaznaczyć, że z naszego punktu widzenia pojęcie „polskojęzyczna literatura Białorusi” jest bardziej poprawne i obiektywne, szczególnie w aspekcie relacji międzynarodowych. A w stosunku do literatury XVI-XVIII wieku najlepiej posługiwać się określeniem „wielojęzyczna literatura Wielkiego Księstwa Litewskiego”.

Wszystkie te różnice i warianty spotykane są tylko w artykułach naukowych i monografiach autorskich, natomiast niwelowane w szkolnych i uniwersyteckich podręcznikach, czy w akademickich historiach literatury białoruskiej. Jeden badacz może używać w swoich artykułach określenia „białoruska literatura polskojęzyczna”, inny – „polskojęzyczna literatura Białorusi”, jeszcze inny – „polskojęzyczna literatura Wielkiego Księstwa Litewskiego”, ale kiedy piszą dla celów dydaktyczno-pedagogicznych, na okładce książki nieuchronnie pojawia się tytuł *Historia Literatury Białoruskiej*¹³. Większość rozdziałów w akademickiej *Gistoryi belaruskaj litaratury XI-XIX stagoddziau* [Гісторыі беларускай літаратуры XI-XIX стагоддзяў] (t. 1-2, red. V. A. Čemierytskiy, U. I. Markhel, Mińsk 2006-2007) jest poświęconych obcojęzycznym utworom i pisarzom, a do akademickiej *Antalogii daunia belaruskaj litaratury. XI – pieršaija palova XVIII stagoddzia* [Анталогіі даўняй

¹² U. Markhel, op. cit.; M. V. Khaustovič, *Mastatski metad Iana Barščeuskaga*. Minsk 2003.

¹³ Zob. A. Loika, *Starabelaruskaia litaratura*. Minsk 2001; M. V. Khaustovič, *Gistoryja belaruskaj litaratury 30-40-x gg. XIX st.* Minsk 2001; I. Zaprudski, *Narysy gistorii belaruskaj litaratury XIX stagoddzia*. Minsk 2003; S. V. Kavalou, *Gistoria belaruskaj litaratury: drugaia palova XVI st.* Minsk 2005; I. P. Klimau, *Starażytnaia belaruskaia litaratura XI-XVI st. Epokhi i postatsi*. Minsk 2010.

беларускай літаратуры. XI – першая палова XVIII стагоддзя] (red. V. A. Čemie-rytskiy, Mińsk 2003) weszły głównie przekłady z języków: łacińskiego, polskiego, starosłowiańskiego i staroruskiego.

W aspekcie synchronicznym wielojęzyczne piśmiennictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego włącza do swojej spuścizny teksty starobiałoruskie, ale w aspekcie diachronicznym piśmiennictwo to stanowi jego część, okres wielowiekowej historii literatury białoruskiej. Takie samo podejście daje się zauważyć w litewskim i ukraińskim dyskursie naukowym, w którym piśmiennictwo to jest traktowane jako część, odpowiednio, litewskiej bądź ukraińskiej literatury. Następuje obiektywny proces „włączania czynników literackich w skład tradycji narodowej”¹⁴, wielojęzyczne dziedzictwo służy budowaniu tradycji kulturowej, narodowej samoidentyfikacji kilku narodów jednocześnie.

W ten sposób, w białoruskim dyskursie narodowym pojęcie „literatura białoruska” jest używane w dwóch znaczeniach. W wąskim znaczeniu (z perspektywy synchronicznej) – jest to literatura białoruskojęzyczna, a w znaczeniu szerokim (z perspektywy diachronicznej) – wielojęzyczne piśmiennictwo Białorusi XI–XXI wieku.

Jedną z ważniejszych osobliwości wielowiekowego rozwoju literatury białoruskiej jest aktywne wykorzystywanie w twórczości artystycznej nie tylko języka białoruskiego, ale też innych języków: cerkiewnosłowiańskiego, staroruskiego, łacińskiego, polskiego, rosyjskiego, jidysz i in. Najprostszą ilustracją tej tezy jest fakt, że pierwsze zabytki literackie w języku białoruskim pojawiają się dopiero w XV wieku (*Letopisets vielikikh kniaziei litovskikh* [Летописецъ великих князей литовских]), a historia literatury białoruskiej – jak poświadczają podręczniki uniwersyteckie i antologie akademickie, bierze swój początek w XI–XII wieku (teksty napisane w Połocku, Smoleńsku, Turowie w językach cerkiewnosłowiańskim i staroruskim).

Tradycja polilingwizmu, ukształtowana w piśmiennictwie Słowian wschodnich w okresie Rusi Kijowskiej, osiągnęła swój rozkwit na ziemiach białoruskich i ukraińskich w okresie Wielkiego Księstwa Litewskiego (druga połowa XIII–XVIII wieku), co stanowiło konsekwencję geopolitycznego położenia i polietnicznego składu tego unikalnego bałto-słowiańskiego państwa. Literatura w Księstwie w epoce Późnego Średniowiecza (XIV–XV wiek) powstawała od razu w kilku językach: utwory o treści religijnej (żywoty, wędrówki, apokryfy) były pisane w języku cerkiewnosłowiańskim (tak zwanym „słowieńskim”), natomiast państwowe (ogólnopaństwowe), świeckie powieści przekładowe i nieliczne utwory publicystyczne w języku starobiałoruskim (tak zwanym „ruskim”). Jeszcze większą róż-

¹⁴ G-B. Koler, *Belaruska-polskia litaraturnyia sviazi z perspektywy teorii pola*. W: *Supolnasts tradytsii – sodružnasts u budučyni. Belaruska-polskia mounyia, litaraturnyia, gistoryčnuia i kulturnyia sviazi*. Red. I. Bagdanovič, S. Zarudski. Minsk 2012.

norodnością odznaczał się językowy zakres literatury Księstwa w epoce Renesansu, w związku z rozpowszechnieniem we Wschodniej Europie łaciny i języka polskiego, które dominowały w twórczości literackiej końca XVI wieku.

Porównując sytuację językową literatury Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI wieku z sytuacją literatury kraju Północno-Zachodniego Imperium Rosyjskiego w XIX wieku oraz z sytuacją literatury w Republice Białoruś w XXI wieku, należy zwrócić uwagę na następujące aspekty. W XVI wieku w literaturze białoruskiej (rozumianej w szerokim znaczeniu: jako cały korpus tekstów różnojęzycznych) istniały nie dwie tendencje, jak w wieku XIX (polska i białoruska) i w wieku XXI (białoruska i rosyjska), a cztery: łacińska, cerkiewnosłowiańska, białoruska i polska¹⁵. Wykorzystanie łaciny i języka cerkiewnosłowiańskiego jako języków literackich nie należy do specyfiki literatury białoruskiej, lecz odzwierciedla tradycję ogólnoeuropejską zapoczątkowaną jeszcze w epoce Średniowiecza. Oryginalny charakter miejscowej tradycji zawiera się w tym, że w Wielkim Księstwie Litewskim jednocześnie był używany i język łaciński (jak w Europie Zachodniej), i cerkiewnosłowiański (jak w krajach Europy Wschodniej), co należy tłumaczyć unikalnym geopolitycznym i geokulturowym położeniem kraju, współistnieniem kilku wyznań (prawosławia, katolicyzmu, protestantyzmu, unitów) i kilku tradycji kulturowych (łacińskiej i bizantyńskiej).

W XVI wieku istniało wspólne państwo Litwinów, Białorusinów, Ukraińców – Wielkie Księstwo Litewskie. Język białoruski był oficjalnym językiem tego państwa: w języku białoruskim wydawane były zbiory norm prawnych (*Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego*, 1529, 1566, 1588), spisywano latopisy i kroniki (*Kronika Wielkiego Księstwa Litewskiego i Żmudzkiego*, *Kronika Bychowca*), wydawano oryginalne książki i przekłady (m. in. przekłady Biblii). Tworzone w tym czasie w języku białoruskim stanowią wspólne dziedzictwo Białorusinów, Ukraińców, Litwinów i można przypuszczać, że autorami tych tekstów byli nie tylko etniczni Białorusini, ale też przedstawiciele innych narodów¹⁶.

Już w XVI wieku w literaturze Wielkiego Księstwa Litewskiego zaczyna być aktywnie używany język polski: i to zarówno przez autorów polskiego pochodzenia (Cyprian Bazylik, Andrzej Wolan, Szymon Budny, Maciej Strykowski, Stanisław Kułakowski i in.), jak i wywodzących się z Księstwa (Andrzej Rymsza, Eliasz Pielgrzymowski, Jan Kozakowicz, Jan Protasowicz i in.). W niektórych utworach polskojęzycznych wyraźnie przejawia się polska samoświadomość i samoidentyfikacja autorów (*Proteus abo Odmieniec*, *Apologeticus, to jest Obrona konfederacyej, Inventores rerum*), ale w większości polskich utworów powstałych w Wielkim Księ-

¹⁵ Wykorzystanie innych języków w różnych okresach historii literatury białoruskiej można uważać za zjawisko marginalne (język grecki – w XVI wieku, rosyjski – w XIX wieku, jidysz – w XXI wieku).

¹⁶ Należy pamiętać, że ukraińscy uczeni uważają język starobiałoruski za wspólny białorusko-ukraiński język («руськи», «русински»).

stwie Litewskim dominuje patriotyzm miejscowy, litewski (*Dziesięćroczna powieść wojennych spraw... Krzysztofa Radziwiłła, Lament nieszczęsnego Hrehora Ościka, Philopatris ad senatum populumque Lituanum*).

Posługiwanie się jednym lub drugim językiem tłumaczone było nie tylko etnicznym pochodzeniem czy przynależnością religijną pisarza, ale też gatunkiem utworu: latopisy były prowadzone w języku starobiałoruskim, poematy epickie były pisane w większości w języku łacińskim, teksty satyryczne i polemiczne przeważnie w języku polskim. Kanon gatunkowy miał wpływ na wybór języka, jednakże w obrębie gatunku każdy autor sam decydował w jakim języku tworzyć swój utwór (uwzględniając oczywiście zainteresowania odbiorcy), w związku z czym gatunek epigramatu heraldycznego, na przykład, reprezentowany jest przez utwory w językach łacińskim, polskim i białoruskim. We wszystkich tych językach były pisane dzienniki, pamiętniki, pisma publicystyczne.

W ten sposób pisarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI patriotyzm mieli możliwość wyboru języka stosownie do ich etnicznego pochodzenia, czy też politycznych i religijnych preferencji¹⁷, ale na ten wybór wpływały różnorodne okoliczności: na przykład, życzenie mecenasata-fundatora wydania czy też rynku wydawniczego (książki w języku cerkiewnosłowiańskim miały większy nakład niż książki w języku starobiałoruskim, w związku z czym Franciszek Skoryna drukuje książki w Wilnie w języku cerkiewnosłowiańskim, a nie, jak w Pradze, w starobiałoruskim). W wielu przypadkach użycie języka białoruskiego było aktem świadomego pozycjonowania autora, publiczną demonstracją jego patriotyzmu i znajdowało potwierdzenie w treści utworu (publiczne przedmowy Franciszka Skorny, Szymona Budnego, Wasylego Ciapińskiego, Leona Sapiehy). Z drugiej strony, posługiwanie się językiem polskim w tym czasie nie zawsze było postrzegane jako manifestacja patriotyzmu polskiego: w języku polskim często wydawane były utwory o treści antypolskiej (*Rozmowa Polaka z Litwinem* Augusta Rotundusa, *Do Polaków i do Litwy* Andrzeja Wolana i in.).

I jeśli w związku z sytuacją panującą w XIX wieku badacze piszą o krzyżowaniu się w jednej przestrzeni kulturowej dwóch pól literackich: polskiego i białoruskiego¹⁸, to w odniesieniu do sytuacji w XVI wieku trzeba mówić o krzyżowaniu się i nakładaniu w literaturze Wielkiego Księstwa Litewskiego minimum czterech pól: polskiego, białoruskiego, litewskiego i ukraińskiego. Próba rozdzielenia przez współczesnego badacza tych czterech pól, odniesienia twórczości danego pisarza do konkretnej literatury narodowej, z góry skazana jest na niepowodzenie. Nazwiska takich pisarzy, jak Jan z Wiślicy, Mikołaj z Hussowa, Maciej Strykowski, Andrzej Rymśa, figurują w czterech literaturach, wielojęzyczne piśmiennictwo

¹⁷ Porównaj: A. Naumow, *Domus divisa. Studia nad literaturą ruską w I. Rzeczypospolitej*. Kraków 2002, s. 49.

¹⁸ G.-B. Koler, op. cit, s. 256, 264.

Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI-XVIII wieku stało się wspólnym fundamentem budowy czterech narodowych tradycji kulturowych: polskiej, białoruskiej, litewskiej i ukraińskiej.

Patrząc z tych pozycji na późniejszy rozwój literatury białoruskiej, należy zauważyć, że w XIX wieku charakterystyczny dla literatury białoruskiej polilingwizm w społeczno-politycznej sytuacji Imperium Rosyjskiego przybrał formę polsko-białoruskiego bilingwizmu (utwory „wysokich” gatunków były pisane w języku polskim, anonimowe „hutarki” i odezwy publicystyczne do chłopów w języku białoruskim; pojedyncze próby użycia „martwego” języka łacińskiego czy też przejście na język rosyjski znacząco nie wpływały na ogólny obraz sytuacji).

W pierwszym trzydziestoleciu XX wieku na fali odrodzenia narodowego i sowieckiej białorutenizacji, język białoruski po raz pierwszy zajmuje dominującą pozycję w literaturze, ale równolegle rozwija się twórczość przedstawicieli mniejszości narodowych w języku polskim i w jidysz. Po okresie represji stalinowskich lat 30., które przyniosły ogromne szkody wszystkim kulturom narodowym i w rezultacie eksterminacji ludności żydowskiej w okresie nazistowskiego ludobójstwa w latach 1941-1944, tradycja wielojęzyczności w literaturze białoruskiej zanika i w istocie sprowadza się do białorusko-rosyjskiego bilingwizmu.

I jeśli w okresie radzieckim twórczość rosyjskojęzyczna nie odgrywała znaczącej roli w literackim życiu republiki i, z małymi wyjątkami (poezja Beniamina Błażennego, proza Alesia Adamowicza i Swietlany Aleksijewiç), nie była znana w ZSSR (w rosyjskojęzycznym czasopiśmie republikańskim „Nieman” były publikowane głównie przekłady z języka białoruskiego utworów autorów białoruskich), to wraz z uzyskaniem niezależności republiki rosyjskojęzyczna literatura Białorusi staje się zauważalnym zjawiskiem artystycznym, a niektóre gatunki (nowy dramat, powieść kryminalna, fantasy) rozwijają się wyłącznie w języku rosyjskim. Powstaje zasadnicze pytanie: czy współczesna rosyjskojęzyczna literatura Białorusi nie stanowi zagrożenia dla rozwoju narodowej literatury białoruskojęzycznej?

Podobne obawy zawarte są w wypowiedziach Globusa i Arłova, cytowanych we wstępie niniejszego artykułu. Jednakże bardziej szczegółowy ogląd powyższego problemu prowadzi do wniosku, że zagrożeniem dla rozwoju współczesnej literatury białoruskojęzycznej nie jest literatura rosyjskojęzyczna, ale te społeczno-polityczne i ekonomiczne warunki, w których istnieją obydwie literatury i które sprzyjają wzrostowi twórczości rosyjskojęzycznej na Białorusi: eliminacja języka białoruskiego ze sfery aktywnego wykorzystania do sfery kulturowej, utożsamienie przez władze niepaństwowych białoruskojęzycznych publikacji z opozycyjnymi, sprowadzanie białoruskojęzycznych czytelników do rangi elitarnego klubu «miłośników literatury narodowej», wpływu potężnego i pociągającego autorów rosyjskiego runku wydawniczego itd.¹⁹.

¹⁹ Bardziej szczegółowo problem ten, zilustrowany na przykładzie rozwoju współczesnej dramaturgii, został omówiony przeze mnie w artykule: S. Kavalou, *Sučasnaia belaruskaja dramaturgia: prable-*

Jak pokazuje doświadczenie historyczne, polilingwizm był charakterystyczny dla literatury białoruskiej przez wieki (podobnie jak dla litewskiej, ukraińskiej i wielu innych „małych” literatur), i to nie doprowadziło do zaniku utworów białoruskojęzycznych. Z tej perspektywy na przyszłość literatury narodowej można patrzeć z optymizmem. Jednak doświadczenie historyczne pokazuje także, że na różnych etapach rozwoju literatury utwory białoruskojęzyczne zajmowały bardzo różne miejsce w wielojęzycznym polu literackim Białorusi: znaczące - w XV-XVI wieku, marginalne - w XVII-XVIII wieku, coraz bardziej zauważalne - w XIX wieku, i wreszcie centralne - w XX wieku. Niestety, są wszelkie podstawy przypuszczać, że w XXI w. udział utworów białoruskojęzycznych w literackiej twórczości Białorusi będzie się stale zmniejszał i w istniejących społeczno-politycznych, ekonomicznych i kulturowych realiach literatura narodowa będzie stopniowo tracić swoją dominującą pozycję.

ma autanomnastsi. W: Poglady na specyfičnasts „malykh” litaratur: belaruskaja i ukrainskaja litaratury.
Ukl. G.-B. Koler, P. Navumenka. Minsk 2012, c. 167-191.